

Explorativní faktorová analýza dotazníku s-EMBU pro matku u mladých dospělých

Úvod

Dotazník s-EMBU (short Egna Minnen Beträffande Uppfostran) představuje zkrácenou verzi původního dotazníku EMBU, který byl vytvořen pro retrospektivní zachycení vnímaného rodičovského chování (Perris et al., 1980). Zkrácená verze obsahuje 23 položek a je strukturována do tří základních dimenzí, kterými jsou odmítání, emoční vřelost a hyperprotektivita (Arrindell et al., 1999). Respondent přitom hodnotí matku a otce odděleně na čtyřbodové Likertově škále (Poliaková et al., 2007). V této zprávě je pozornost věnována pouze části dotazníku vztahující se k matce. Tato volba byla zvolena záměrně, aby bylo možné přehledněji posoudit faktorovou strukturu škály a interpretovat jednotlivé dimenze vnímaného mateřského chování v analyzovaném souboru. Položky dotazníku jsou formulovány obecně ve vztahu k rodičům, nicméně respondenti v této části výzkumu odpovídali výhradně ve vztahu k matce.

Samotný výzkumný soubor tvořilo 208 mladých dospělých ve věku 20–30 let, kteří se do studie zapojili dobrovolně prostřednictvím online dotazníku. V souboru převažovaly ženy (75,0 %), muži tvořili 23,6 % a 1,4 % respondentů své pohlaví neuvedlo. Průměrný věk respondentů činil 22,47 let (SD = 2,50). Z hlediska rodinného zázemí pocházelo 79,8 % respondentů z úplných rodin, 12,0 % vyrůstalo pouze s jedním rodičem a 7,2 % uvedlo jiné rodinné uspořádání.

Cílem této zprávy je prozkoumat, jaká faktorová struktura se objeví u položek dotazníku pro matku, tedy zda se položky budou sdružovat do smysluplných latentních dimenzí. K ověření tohoto cíle byla použita explorativní faktorová analýza (EFA), jejímž účelem je redukovat větší počet pozorovaných proměnných na menší počet faktorů a zároveň zjistit, které položky dané faktory nejvíce saturují.

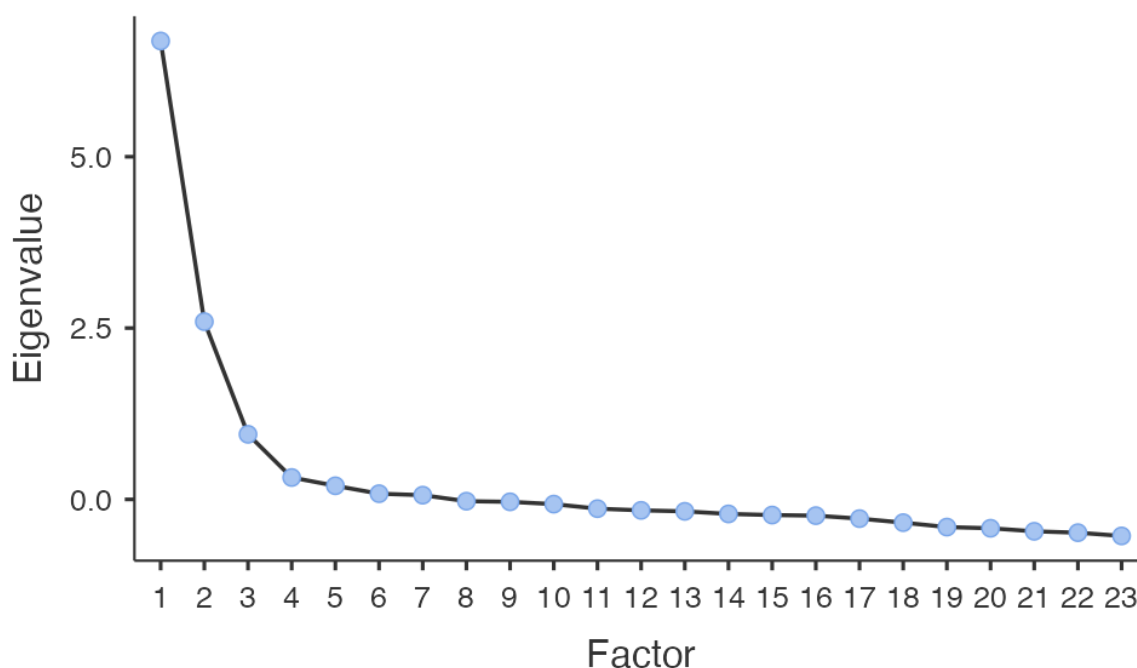
Analýza byla provedena pouze na položkách vztahujících se k matce. Pro extrakci faktorů byla v programu Jamovi použita metoda minimum residuals a pro rotaci faktorů oblíbená. Počet faktorů byl stanoven na základě paralelní analýzy, přičemž byl současně sledován také scree plot.

Výsledky analýzy

Nejprve byla posouzena vhodnost dat pro faktorovou analýzu. KMO = 0,890 ukazuje na velmi dobrou míru faktorovatelnosti dat. Bartlettův test sféricity byl statisticky významný, $\chi^2(253) = 1922$, $p < .001$. Výsledky obou testů potvrzují, že použití EFA na těchto datech je oprávněné.

Na základě paralelní analýzy a vizuální kontroly scree plotu byly extrahovány tři faktory. Ty dohromady vysvětlily 47,1 % celkové variance, přičemž první faktor vysvětlil 16,9 %, druhý faktor 16,5 % a třetí faktor 13,7 % variance. Scree plot zároveň ukazuje zřetelný pokles zejména mezi prvním a druhým faktorem a následné pozvolné vyrovnání křivky, což třífaktorové řešení podporuje.

Graf 1: vlastní čísla

Tabulka 1: Faktorové náboje a komunalita položek

Položka	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Komunalita (%)
Q1	-0,063	0,467	0,151	32,2
Q2	0,634	-0,202	0,028	57,4
Q3	-0,083	0,184	0,491	36,2
Q4	0,030	0,664	0,146	50,1
Q5	0,207	0,100	0,514	30,5
Q6	0,611	0,059	0,022	33,7

Q7	-0,121	0,699	-0,057	57,1
Q8	-0,118	0,051	0,630	45,5
Q9	0,490	0,208	0,186	21,4
Q10	0,136	0,498	0,270	34,2
Q11	0,002	-0,001	0,712	50,7
Q12	0,736	-0,038	-0,078	59,2
Q13	-0,266	0,639	-0,203	61,2
Q14	0,698	-0,170	-0,061	66,2
Q15	-0,207	0,538	0,059	47,8
Q16	-0,042	0,755	-0,108	56,7
Q17	-0,175	-0,177	0,752	54,1
Q18	0,024	0,103	0,641	45,7
Q19	0,769	-0,103	-0,157	74,5
Q20	0,220	0,195	0,455	28,1
Q21	-0,027	0,617	0,255	56,2
Q22	-0,023	0,242	0,267	17,7
Q23	0,840	0,036	0,050	66,9

Faktor 1 - Emoční vřelost

Faktor 1 byl tvořen položkami, které obsahově odpovídají pozitivnímu emočnímu vztahu mezi dítětem a matkou. Konkrétně se jednalo o položky Q23 („Měla jsem pocit, že jsou na mě rodiče pyšnější, když se mi něco podaří“), Q19 („Mezi mnou a rodiči jsem cítil(a) něhu a vřelost“), Q12 („Když se mi nedařilo, měl(a) jsem pocit, že se mě rodiče snaží uklidnit a povzbudit“), Q14 („Rodiče mi dávali slovně i gesty najevo, že mě mají rádi“), Q2 („Rodiče mě chválili“) a Q6 („Myslím, že se rodiče snažili, aby moje dospívání bylo podnětné, zajímavé a výchovné“). Slabší, avšak stále přijatelný náboj vykazala i položka Q9 („Rodiče se mě snažili povzbuzovat, abych byl nejlepší“). Na základě obsahu těchto položek lze faktor interpretovat jako emoční vřelost.

Faktor 2 - Odmítání

Faktor 2 zahrnoval položky, které odrážejí negativní zacházení, kritiku a odmítání ze strany rodiče. Jednalo se o položky Q16 („Rodiče mě často uváděli do rozpaků“), Q7 („Rodiče mě kritizovali a v přítomnosti ostatních mi říkali, jak jsem líný a zbytečný“), Q4 („Stávalo se, že mě rodiče fyzicky trestali víc, než jsem si zasloužil“), Q13 („Chovali se ke mně jako k „černé

ovci‘ rodiny nebo ‚obětnímu beránkovi‘“), Q21 („Rodiče mě přísně trestali i za maličkosti“), Q15 („Měl(a) jsem pocit, že rodiče mají mého sourozence raději než mě“) a Q10 („Rodiče se tvářili smutně nebo mi dávali najevo, že se chovám špatně“). Slabší náboj vykazala položka Q1 („Stávalo se mi, že se rodiče tvářili mrzutě nebo našťvaně, aniž by mi řekli důvod“). Tento faktor lze interpretovat jako odmítání.

Faktor 3 - Hyperprotektivita

Faktor 3 byl tvořen položkami souvisejícími s kontrolou, omezením autonomie a zvýšenou ochranou ze strany rodiče. Patřily sem položky Q17 („Mohl(a) jsem jít, kam jsem chtěl(a), aniž by to rodiče příliš zajímalo“), Q11 („Myslím, že se rodiče příliš báli, aby se mi něco nestalo“), Q18 („Měl(a) jsem pocit, že rodiče zasahují do všeho, co dělám“), Q8 („Rodiče mi zakazovali dělat něco, co ostatní děti směly“), Q5 („Když jsem přišel domů, musel jsem rodičům vysvětlit, co jsem udělal“), Q3 („Stávalo se, že jsem si přál, aby se rodiče méně starali o to, co dělám“) a Q20 („Rodiče byli velmi přísní na to, co smím a nesmím dělat“). Na základě obsahu lze faktor interpretovat jako hyperprotektivitu.

Přestože výsledná třífaktorová struktura byla interpretovatelná, některé položky vykazaly nižší faktorové náboje. Za slabší lze považovat zejména položky Q1 (0,467), Q3 (0,491), Q9 (0,490) a Q20 (0,455), jejichž saturace se pohybovala přibližně kolem hranice 0,45–0,49. Konkrétně se jedná o položku Q1 („Stávalo se mi, že se rodiče tvářili mrzutě nebo našťvaně, aniž by mi řekli důvod“), Q3 („Stávalo se, že jsem si přál(a), aby se rodiče méně starali o to, co dělám“), Q9 („Rodiče se mě snažili povzbuzovat, abych byl nejlepší“) a Q20 („Rodiče byli velmi přísní na to, co smím a nesmím dělat“). Tyto položky sice ještě lze přiřadit k příslušným faktorům, jejich vazba na danou dimenzi je však slabší než u ostatních položek s vyššími náboji.

Zvláštní pozornost si zaslouží položka Q22 („Rodiče chtěli rozhodovat o tom, jak se mám oblékat nebo jak mám vypadat“), která se nezařadila jednoznačně do žádného z faktorů. Její faktorové náboje zůstaly nízké ve všech třech případech ($F1 = -0,023$; $F2 = 0,242$; $F3 = 0,267$) a současně vykazala vysokou unikátnost (0,823), tedy velmi nízkou komunalitu (17,7 %). To naznačuje, že tato položka není identifikovanými faktory dostatečně vysvětlena a v případných dalších analýzách by bylo možné uvažovat o jejím vyřazení.

Tabulka 2: Korelace mezi faktory

Faktor	1. Emoční vřelost	2. Odmítání	3. Hyperprotektivita
1. Emoční vřelost	1,000	-0,534	-0,103
2. Odmítání	-0,534	1,000	0,306
3. Hyperprotektivita	-0,103	0,306	1,000

Mezi faktorem 1 a 2 se objevila středně silná negativní korelace ($r = -0,534$), mezi faktorem 2 a 3 slabší až střední pozitivní korelace ($r = 0,306$) a mezi faktorem 1 a 3 velmi slabá negativní korelace ($r = -0,103$). Negativní vztah mezi emoční vřelostí a odmítáním je navíc obsahově očekávatelný, protože vyšší míra vřelosti bývá spojena s nižší mírou odmítajícího chování.

Závěr

Výsledky naznačují, že část škály s-EMBU zaměřená na matku není v tomto souboru jednorozměrná, ale obsahuje několik odlišných latentních dimenzí vnímaného rodičovského chování. Tento výsledek je v souladu s tím, že s-EMBU je obecně koncipováno jako vícedimenzionální nástroj zachycující různé aspekty výchovného stylu. Současně je však třeba upozornit, že některé položky vykazovaly nižší faktorové náboje a jedna položka se nezařadila do žádného faktoru dostatečně jednoznačně.

Na základě provedené analýzy lze shrnout, že v analyzovaném souboru se u mateřské části dotazníku s-EMBU potvrdila třífaktorová struktura odpovídající dimenzím, a to emoční vřelosti, tento faktor zachycuje zejména projevy přijetí, podpory, povzbuzení, blízkosti a pozitivního emočního naladění matky vůči dítěti. Dále odmítání, obsahově jde o dimenzi, v níž převažují projevy nepřijetí, přehnané kritičnosti, emoční distance a sankcionujícího přístupu. A poslední faktor hyperprotektivita, kde spadají především projevy nadměrného dohledu, zasahování do osobního prostoru a omezování samostatnosti dítěte. Výsledky jsou celkově interpretovatelné, avšak ne zcela bez výhrad. Problematické jsou zejména položky s nižší saturací a především položka Q22, která se do struktury nezačlenila jednoznačně. V navazujících analýzách by proto bylo vhodné zvážit revizi či vyřazení této položky a případně ověřit získanou strukturu pomocí konfirmační faktorové analýzy.

Zdroje

Arrindell, W. A., Sanavio, E., Aguilar, G., Sica, C., Hatzichristou, C., Eisemann, M., Recinos, L. A., Gaszner, P., Peter, M., Battagliese, G., Kállai, J., & van der Ende, J. (1999). The development of a short form of the EMBU: Its appraisal with students in Greece, Guatemala, Hungary and Italy. *Personality and Individual Differences*, 27(4), 613–628.

Perris, C., Jacobsson, L., Lindblom, Y., von Knorring, L., & Perris, H. (1980). Development of a new inventory for assessing memories of parental rearing behaviour. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 61(4), 265–274.

Poliaková, E., Nakonečný, M., & Blatný, M. (2007). *Dotazník s-EMBU: Manuál české verze*. Psychologický ústav Akademie věd ČR.